

GYENGE ZOLTÁN

Az őrület védelmében

MEGNYITÓ

Nagyon sokszor hallani, hogy valakire azt mondják: ez őrült, ez nem normális. Nagyon sokszor vágyik azonban arra az ember, hogy azt válaszolja: igen, és akkor? Ez így van rendjén.

A leibnizi kérdést kifordítva furcsának tűnik, de megkérdezhetjük: miért jó inkább a normális, és miért nem inkább az abnormális? A 18–19. század ebben a kérdésben egészen másképp gondolkodott. Olybá tűnt, hogy éppen őrületre volt szükség ahhoz, hogy valami fontos létrejöjjön. Márpedig abban a század nem szűkölködött. Az egyik legnagyobb német idealista filozófus, Schelling, az 1810-es stuttgarti előadásokban meglepő (és igen különös) gondolatokat fogalmazott meg a valószínűleg tátott szájjal hallgató publikum előtt. Valami szokatlant az egzisztálás és őrület kapcsolatáról.

Szokatlan, mert a 18. század a felvilágosodott ész százada volt. A német idealizmus, különösen Hegel a maga konceptualista rendszerével ezt tökélyre fejlesztette. Ami nem felelt meg az észnek, az irrelevánsnak, indifferensnek minősült. Az őrült pedig legkevésbé felelt meg a racionalitás elvárásainak. A közkeletű toposzt persze mindenki ismeri: a zsenit és az őrület szinte semmi sem választja el egymástól, vagy csak egy nagyon vékony szál. Azt már kevésbé, hogy ez a Schopenhauertől származó gondolat korábban Schellingnél már jelen van. Ő írja (mondja, hisz előadásokról van szó), hogy különbséget kell tennünk a „Blödsinn” és a „Wahnsinn” között, mert az előbbi is az őrület egyik formája, ám természetlen.

Aki ebben szenved, azzal nincs mit tenni, az egyfajta katatonikus állapot.

Az utóbbi azonban a szorosabb értelemben vett őrület, amelynek viszont valóban kapcsolata van a kreativitáshoz, illetve a zsenialitáshoz. Amikor a görögök „szent őrületről” beszéltek, pontosan ezt értették alatta, és a művészettel, illetve a filozófiával hozták összefüggésbe. Hogyhogya szent őrület? Hát nem betegség? – kérdezné korunk normalisa. Neki igen. Neki betegség. Schelling (a nagy racionalista) azonban a következőket mondja: az őrület nem keletkezik az emberben, hanem bizonyos körülmények hatására „elölép”. Megnyilvánul. Erre pedig a latin ismer egy szót: *ex-sistere*. Vagyis az őrült egzisztál? Aki egzisztál, az őrült? Hát akkor nem jobb a vegetálás, hisz az annyira kényelmes, annyira veszélytelen?

Nos, talán az. Ám akkor hogy is van ez? „Mi tehát az emberi szellem bázisa abban az értelemben, ahogy a »bázis« szót használjuk? Válasz: Az értelem-nélküli.” Az *alap*, a bázis, tehát a

* A Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Irodalmi Tanszéke a Grand Caféval, a Hazai Attila Alapítvánnyal és a Szépirok Társaságával közösen 2018. március 8-án tudományos tanácskozást rendezett a 2012-ben elhunyt Hazai Attila emlékére. A változatos műfajokat felvonultató megszólalások (előadás, felolvasás, vetítés, beszélgetés stb.) középponti kérdését Hazai Attila művészi – főként irodalmi – hagyatékának jelentősége, hatása, egykori és mai megítélésének lehetőségei és nehézségei képezték. Összeállításunk a konferencia programjának bemutatására vállalkozik, az emléknapon elhangzottak lejegyzett és szerkesztett változatának közreadásával.

szellem számára az értelem területén *kívül* van. Az „értelem-nélküli” pedig az örület maga. És még meglepőbbben folytatja: „Az értelem bázisa tehát az örület. Ezért az örület szükséges elem, amelynek azonban nem szabad előtérbe kerülnie, nem szabad aktualizálódnia. Amit mi értelemnek nevezünk (ha ez valóságos, élő-eleven, aktív értelem) az tulajdonképpen nem más, mint a *szabályozott örület*.” Az örület valahol tehát az élet „sava-borsa”, hiszen ha hiányzik, ha teljesen elfojtják, akkor csupán egy száraz és rémületesen unalmas, szürke és prózai világ marad. Az örült minőségileg más, mint a normális, hiszen a normálist a „norma” teszi azzá, ami, márpedig a „norma” mindig *menyiségi*, kvantitatív, és nem *minőségi*, kvalitatív. Vagyis minden egyes emberi cselekvésben, amely valamilyen módon „korszakot alkotott”, szabályt adott, lehetetlen az örület elemeit nem felfedezni. Az örület ezért egyfajta belső erő, amely az embert cselekvésre, megnyilvánulásra (exsistere), tágabb értelemben poétikus létezésre készíti, kényszeríti. Schelling pontosan tudja ezt, hiszen így fogalmaz: „Azok az emberek, akikben nincsen benne az örület, az *üres, terméketlen értelem emberei*.”

Tudnunk kell, hogy a pusztá értelem, ha erős és élő, eleven, tulajdonképpen nem más, mint uralt, féken tartott és elrendezett örület. Művészet és filozófia – hisz a kettőt a poézis eredeti tartalma kapcsolja egybe, nincs „szabályozott örület” nélkül.

Mindezek nélkül pedig mi marad? Az a legteljesebb és legdögletesebb *unalom*. A zseni (és az örült) nem az értelem világában él, nem követi a normálisok szabályrendszerét, hanem törvényt ad korának. A zseni (és az örült) kilép a megszokottból, új paradigmát teremt, akkor is, ha rajtaveszt, akkor is, ha Torinóban egy ló nyakába hajolva sírja el bánatát.

Ezzel szemben a normális számára ez ab-normális, de ez ne aggasszon senkit. Az ab-normális csak a menyiségi alapon álló normától való eltérést jelent. Gondoljunk csak az „*idiotes*” szó eredeti értelmére. Az „*idios*”-ból származik, és sajátot, önállót jelent, ma éppen az individuum szóval írják körül. Vagy a devianssal. A „*deviáns*” útról való letérést (*deviatio*) jelent, önállóságra, saját út választására törekvést a normálisok tömegével szemben. Courbet, a neves francia festő és hivatásos botrányhős, meghirdette a felvállalt ab-normalitást. Ő és követői felmondták a szerződést, kivonultak a normálisok közösségéből, a társadalomból, vállalták persze annak következményeit, még ha az jobb esetben meg nem értést, rosszabb esetben kitiszítottságot eredményezett is.

A szabálytalan azonban *érdekes*. Az unalmast irritálja. Egy Hajnóczy vagy egy Hazai érdekes. Érdekességük átüt az unalmas közegén, irritál, felkavar, vitára készítet. De lényege éppen ebben érhető tetten.